

Η τουρκική γεωπολιτική συνείδηση διά μέσου της χαρτογραφίας

Η επιλογή που παρουσιάζεται εδώ βασίζεται σε δική μας συλλογή με τουρκικούς ιστορικούς χάρτες για σχολική χρήση. Η ανάλυσή τους έγινε στη βάση μιας ταξινομήσης που ακολούθησε το κριτήριο του χώρου που αντιπροσωπεύεται, όποια κι αν είναι η ιστορική περίοδος που εξετάζεται, ώστε να μπορέσουμε να εντοπίσουμε τα εδάφη πάνω στα οποία επεκτείνεται η τουρκική ιστορική συνείδηση. Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορούμε να εντοπίσουμε τέσσερις εδαφικές διαστάσεις¹.

Η πρώτη πρέπει να επινοηθεί ως μια σειρά κύκλων οι οποίοι ξεκινούν από ένα σαφώς προσδιορισμένο κέντρο, που είναι η Μικρά Ασία, η περιοχή που βρίσκεται στο επίκεντρο των περισσότερων χαρτών.

Πιο συγκεκριμένα, η Μικρά Ασία χρησιμοποιείται για να αναδείξει τρεις ιστορικές περιόδους: Την αρχαιότητα (Χιττίτες, Σελτζούκοι, Φρίγες), μια περίοδο που δόρισε στους λαούς της Μικράς Ασίας λαμπερούς και σθεναρούς προγόνους (χάρτης 1). Η μεσαιωνική περίοδος των Σελτζούκων (στον 12 αιώνα), ιερή στιγμή της οριστικής εγκατάστασης των Τούρκων στην περιοχή, όταν οι πρόγονοι των τωρινών κατοίκων βρήκαν στη Μικρά Ασία τη δεύτερη πατρίδα τους (χάρτης 1β)². Τέλος, η ιστορικοστρατιωτική διαδικασία που οδήγησε στη γέννηση της Τουρκικής Δημοκρατίας (χάρτης 1γ).

Ο πρώτος κύκλος παρουσιάζει την τάση να περιλάβει την περιοχή των Βαλκανίων, ώστε να σχηματίσει ένα σαφώς προσδιορισμένο διώνυμο με εκείνη της Μικράς Ασίας (χάρτης 3). Αυτός ο συνδυασμός δημιουργεί τη βάση της «πρώτης οθωμανικής αυτοκρατορίας», δηλαδή έως τις αρχές του 16ου αιώνα. Με αυτόν το συνδυασμό υπογραμμίζεται η σπουδαιότητα της βαλκανικής συνιστώσας στην τουρκική ιστορία: τα Βαλκάνια υπήρ-

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

* Ο Etienne Copeaux είναι ειδικός στα θέματα τουρκικής γεωπολιτικής. Το άρθρο του αυτό πρωτοδημοσιεύτηκε στο ιταλικό περιοδικό «Limes», τεύχος 4 του 1993.

ξαν οθωμανικά σχεδόν όσο κι η Μικρά Ασία³. Η ιδέα που προκύπτει είναι εκείνη μιας αυτοκρατορίας ισορροπημένης από γεωγραφική άποψη, πηγή γόνιμης σύνθεσης σε πολιτισμικό επίπεδο. Η Κωνσταντινούπολη βρίσκεται πάντα στο επίκεντρο σε αυτούς τους χάρτες. Η *βαλκανομικρασιατική* διάσταση χρησιμοποιείται και σε άλλες περιόδους της ιστορίας της αυτοκρατορίας, ακόμη κι όταν τα ιστορικά συμβάντα τα οποία αναφέρονται δεν θα επέβαλλαν να περιληφθούν στους χάρτες και οι δυο συνιστώσες. Είναι λοιπόν μια προσφιλής απεικόνιση που θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως σύμπτωμα νοσταλγίας για εκείνη τη δυαδική διάσταση. Πιο συγκεκριμένα, από εκείνη την περίοδο παραμένει η υπερηφάνεια πως «επιβλήθηκε το σημάδι του Ισλάμ επάνω στην Ευρώπη».

Τα Βαλκάνια (χάρτης 2)⁴ είναι μια περιοχή της αυτοκρατορίας που αναμφισβήτητα αναπαρίσταται πολύ περισσότερο σε σχέση με άλλες. Αυτοί οι χάρτες σχεδόν πάντα χρησιμοποιούνται για να απεικονίσουν την απόσυρση της Υψηλής Πύλης από τα Βαλκάνια και ποτέ τη διεξόδου της. Σε αυτούς τους χάρτες γίνεται έντονα αντιληπτή η απεικόνιση ενός τραύματος, που αναδεικνύει πολύ καλά την αποτυχία της οθωμανικής πολιτικής, χωρίς συνάμα να παραλείπει να υποδείξει κατ' αντιπαράθεση, την επιτυχία της κεμαλικής υπερήφανης αντίδρασης στην περίοδο 1919-1923. Αναφορικά με όσα είπαμε πιο πάνω, είναι λίγοι οι χάρτες της επιλογής μας που απεικονίζουν την οθωμανική υποχώρηση από τις αραβικές επαρχίες, οι οποίες προφανώς θεωρούνται λιγότερο σημαντικές.

Ο δεύτερος κύκλος περιλαμβάνει την απεικόνιση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο πλήρες απόγειό της. Οι χάρτες περιλαμβάνουν ένα χώρο που απλώνεται από την Ιταλία έως τη Βαγδάτη (χάρτης 4), όπου συχνά οι πιο απόμακρες επαρχίες — η Αλγερία, η νότια Υεμένη — παραμερίζονται. Συχνά οι χάρτες είναι ιδιαίτερα ανακριβείς σε ό,τι αφορά τη διάρκεια του πραγματικού ελέγχου των Οθωμανών επάνω στις εικονιζόμενες επαρχίες (υπάρχουν χάρτες που δεν φροντίζουν να διευκρινίσουν πως ο έλεγχος που ασκήθηκε επί παραδείγματι επί του Αζερμπαϊτζάν δεν ξεπέρασε σε διάρκεια την εικοσαετία). Ορισμένοι χαρτογράφοι παρουσιάζουν την τάση να απεικονίζουν με τρόπο υπερβολικά διευρυμένο τα σύνορα της αυτοκρατορίας (χάρτης 4β).

Η δεύτερη κατηγορία με χάρτες, που επικεντρώνεται γύρω από την καρδιά της Ασίας, περιλαμβάνει σε κωνική προβολή το ευρασιατικό πλέγμα (χάρτες 5, 5β, 5γ). Εκεί όπου διασταυρώνονται οι διαγώνιες βρίσκονται τα όρη Αλτάια, τόπος προέλευσης των Τούρκων. Τα τόξα δείχνουν την κατεύθυνση που ακολούθησαν οι τουρκικές μεταναστεύσεις την προϊστορική περίοδο. Πρόκειται για ένα μύθο που επινόησαν το 1931-32 οι κεμαλικοί ιστορικοί, διά μέσου του οποίου προσέφεραν στον εαυτό τους τη δυνατότητα να ισχυριστούν πως οι Τούρκοι διέδωσαν τον πολιτισμό σε όλον τον κόσμο.

Αυτή η ιστορική τοποθέτηση εγκαταλείφθηκε. Η χαρτογραφική μετάφρασή της όμως αντανακλάται εν αφθονία στους σχολικούς άτλαντες και τα εγχειρίδια. Ο ίδιος γεωγραφικός χώρος χρησιμοποιείται επίσης και για να απεικονιστούν οι μεγάλες ασιατικές αυτοκρατορίες (οι Ούνοι κι οι Μογγόλοι του Τζένγκις Χαν με τους οποίους οι Τούρκοι ταυτίζονται). Οι χάρτες 5β και 5γ αποτελούν πιο ρεαλιστικά παραδείγματα απεικόνισης ή/και τοποθέτησης του προ-τουρκικού κόσμου.

Πολύ συχνά (χάρτης 6), η ίδια εικόνα σε ευρύτερη κλίμακα επιτρέπει να απεικονιστούν οι πρωτογενείς πολιτισμοί τουρκικής προέλευσης: εκείνος της Βαϊκάλης, εκείνος των Ούνων, εκείνος των γαλάζιων Τούρκων κι εκείνος των Ουιγούρων. Οι χάρτες είναι ελάχιστα ακριβείς κι εμφανίζουν υπερτροφική τάση ως προς τις διαστάσεις των πρωτόγονων τουρκικών ομοσπονδιών. Σε αυτή την περίπτωση όμως το περιεχόμενο του χάρτη είναι

περισσότερο συμβολικό παρά ιστορικό, αφού μαζί με τη Μικρά Ασία εδώ απεικονίζεται κι ένα άλλο ιερό έδαφος, εκείνο της μητέρας πατρίδας (anavatan) των Τούρκων.

Η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει ασιατικούς χώρους, περιφερειακούς σε σχέση είτε με τη Μικρά Ασία είτε με την εσωτερική Ασία, που επεκτείνονται από την Ελλάδα έως την Ινδία (χάρτης 7): είναι ένας χώρος που συχνά αναπαρίσταται στην αρχαία ιστορία (η αυτοκρατορία του Αλεξάνδρου, οι Αχαιμενίδες) και προπαντός στη μεσαιωνική ιστορία (αυτοκρατορίες των Καραχάν, των Γκαζβέν, των Σελτζούκων και του Ταμερλάνου). Το προωθητικό κέντρο είναι η Χορασμία, περιοχή κλειδί που βάζει σε επικοινωνία το μεγάλο αραλο-κασπιακό βαθύπεδο με τα ιρανικά υψίπεδα κι από εκεί με τη Μικρά Ασία και τον Ινδό διά μέσου του Αφγανιστάν. Σπάνια απεικονίζονται οι οροσειρές, αφού δεν θεωρούνται εμπόδια: οι χαρτογράφοι όμως δεν παραλείπουν τους βοσκότοπους, απαραίτητους για εκείνους τους νομαδικούς λαούς. Η διαδοχή κρατών που δημιουργήθηκαν πέρα και δώθε της Χορασμίας αναδεικνύει τον αέναο χαρακτήρα του τουρκο-περσικού πολιτισμικού χώρου από την εποχή του Ομάν έως εκείνη του Αράλ. Οι τουρκικές απεικονίσεις όμως επιμένουν πάνω στον τουρκικό χαρακτήρα αυτών των μεσαιωνικών αυτοκρατοριών που διέδωσαν το Ισλάμ και τον τουρκικό πολιτισμό έως την Ινδία (με την αυτοκρατορία του Μπαμπούρ).

Με περισσότερη έμφαση προς τη Δύση σε σχέση με τον προηγούμενο, επεκτείνεται ένας χώρος που καλύπτει από το Γιβραλτάρ έως τον Ινδό (χάρτης 8), ο οποίος εικονίζει τη διάδοση του Ισλάμ, *οικογένεια στην οποία επέλεξαν να υιοθετηθούν οι Τούρκοι*. Οι τελευταίοι πράγματι, ταυτίζονται και με αυτό το παρελθόν, δημιουργώντας έτσι ενοποιητικά στοιχεία με εκείνα των Άραβων. Αυτό το γεγονός ενισχύει τη θέση, που δεν είναι πλήρως αδικαιολόγητη, πως οι Τούρκοι υπερασπίστηκαν, προστάτευσαν κι εμπλούτισαν την κληρονομιά που τους άφησαν οι Άραβες (ιδεολογία της «τουρκο-ισλαμικής σύνθεσης»). Σύμφωνα με τους Τούρκους, οι πιο σημαντικές στιγμές της αραβικής ιστορίας είναι εκείνες που χαρακτηρίζονται από τουρκόφωνες δυναστείες στην κυβέρνηση (οι Τουλούν, οι Ικσίντ, οι Αγιούμπ και οι Μαμελούκοι στην Αίγυπτο) ή που ετέθησαν κάτω από την επιρροή τους (οι Αββασίδες της Βαγδάτης).

Η τέταρτη κατηγορία παριστάνει την Ευρώπη (χάρτης 9), θεωρούμενη από ανατολική οπτική γωνία, ως περιφέρεια του τουρκικού ασιατικού κόσμου κι ως παράγωγο των πολυάριθμων πρωτοτουρκικών εισβολών του πρώιμου Μεσαίωνα (οι Ούννοι, οι Άβαροι). Οι περισσότεροι χάρτες πολλαπλασιάζουν την έκταση της «δυτικής αυτοκρατορίας των Ούννων». Σύμφωνα με τα ιστορικά εγχειρίδια της Δύσης, αυτοί οι λαοί δεν δημιούργησαν τίποτα το συγκεκριμένο παρά μόνο περιορίστηκαν στο να καταστρέφουν. Στους Τούρκους σπουδαστές αντίθετα διοχετεύεται μια κάτι παραπάνω από αξιόλογη εκδοχή του παρελθόντος τους στις χώρες της εσωτερικής Ασίας. Οι μετακινήσεις (οι εισβολές) αυτών των λαών είναι οι φορείς του τουρκικού πολιτισμού και της κουλτούρας της στέπας: ο Αττίλας είναι ήρωας του τουρκικού πολιτισμού.

Από γεωπολιτική άποψη μπορούμε να συμπεράνουμε πως η *γεωγραφική συνείδηση* των Τούρκων, αν όλη αυτή η συζήτησή μας έχει κάποια έννοια, επεκτείνεται κατά μήκος ενός ηπειρωτικού χώρου που τείνει να εξαιρέσει μόνον την Ιαπωνία και την Ινδοκίνα. Από τα σχολικά εγχειρίδια αναδεικνύεται η υπερηφάνεια για την απεραντοσύνη του χώρου όρασης πάνω στον οποίο παρέμειναν «τουρκικά ίχνη». Το εθνικιστικό περιεχόμενο συνεπώς επαυξάνεται και καταφεύγει σε νοητούς χάρτες πλουσιότατους σε φαντασία («Από την Αδριατική έως τη Θάλασσα της Κίνας», «Από τον Ατλαντικό έως τον Ειρηνικό», «Από την Αβησσυνία έως το Αρκτικό πέλαγος») για σχολική χρήση.

Η χαρτογραφική επιλογή μας προδίδει παράλληλα τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές της επίσημης τουρκικής ιστοριογραφίας, η οποία μετά από εξήντα χρόνια επιδιώκει να υπογραμμίσει τα εξής:

* Το ασιατικό παρελθόν (την οικογένεια καταγωγής), μια πρωτόλεια κουλτούρα, αξίες που παρουσιάζονται ως αυθεντικό τουρκικό πνεύμα, όπου ήδη προδιαγράφηκε η κοσμική μορφή του κράτους κι όπου λατρεύεται μια μονοθεϊστική θρησκεία παραπλήσια με το Ισλάμ, η οποία προετοιμάζει τους Τούρκους στη μελλοντική αλλαγή πίστεως.

* Το μη τουρκικό παρελθόν της Μικράς Ασίας (την ωραία οικογένεια). Αφού σκόπιμα εκκενώθηκε από τις ελληνικές κι αρμενικές συνιστώσες, δίνεται σημασία στον πολιτισμό των Χιτιτιών —στον οποίο δόθηκε μεγάλη έμφαση την εποχή του Ατατούρκ— καθώς και σε εκείνη της Ιωνίας και της Φρυγίας.

* Το μουσουλμανικό παρελθόν (την οικογένεια επιλογής) του οποίου αφομοιώνονται πλήρως κάποιες συνιστώσες κι εγκαταλείπονται άλλες, όπως το σιιτικό δόγμα κι η εποποιία των Ομαγιάδων, υπερβολικά φορτισμένη με αραβικά σημαίνοντα.

Η σύνθεση ανάμεσα στις τρεις εποχές πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους Σελτζούκους με την εγκατάστασή τους στη Μικρά Ασία. Ο ηρωικός νικητής του Βυζαντίου, ο Αλπαρσλάν, προδιαγράφει τον Ατατούρκ. Οι Τούρκοι ανελλιπώς παρουσιάζονται ως «σημαιοφόροι» κι ως «ασπίδα» ενός Ισλάμ που οι Άραβες αποδείχτηκαν ανίκανοι να υπερασπίσουν. Χάρη σε αυτό και στις πρωτογενείς αξίες τους, που θεωρούνται οι ίδιες με εκείνες της επανάστασης του Κεμάλ, τα εθνικιστικά περιβάλλοντα θεωρούν τέλεια την εικόνα μιας Τουρκίας που επωμίζεται το ρόλο του «μεγάλου αδελφού» των μουσουλμανικών λαών.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Οι χάρτες που παρουσιάζονται σε αυτό το άρθρο είναι δικές μας επεξεργασίες όσο το δυνατόν πιστότερες προς το πρωτότυπο, επάνω σε χάρτες που θεωρήθηκαν πιο αντιπροσωπευτικοί ανάμεσα σε εκείνους που επιλέχτηκαν για τους σκοπούς αυτής της σύντομης ανάλυσης. Εάν θελήσουμε να κάνουμε μια ποσοτική αξιολόγηση σε σχέση με τους χάρτες που αναλύθηκαν, μπορούμε να παρουσιάσουμε αυτήν την κλίμακα: μόνον της Μικράς Ασίας 64, χάρτες του ηπειρωτικού μέρους της Ευρασίας 43, Χάρτες της Βαλκανικής Χερσονήσου 42, χάρτες με τα Βαλκάνια και τη Μικρά Ασία 37, ευρωπαϊκο-μεσογειακοί χάρτες 37, χάρτες με το χώρο Ιταλία-Βαγδάτη 32, χάρτες με όλη την Ευρασία 25, χάρτες της Ευρώπης 25, χάρτες της Μεσογείου 23, χάρτες με το χώρο Γιβραλτάρ-Ινδό 22.

2. Συχνά η Κιλικία εικονίζεται ως ξεχωριστό έδαφος, χωρίς τίποτα να δείχνει πως επρόκειτο για αρμενικό βασίλειο.

3. Στους περισσότερους χάρτες δεν διευκρινίζεται πως τα νησιά του Αιγαίου δεν είναι τουρκικά.

4. Εκτός από τη Μικρά Ασία που δεν παρουσιάζεται ποτέ ως επαρχία της αυτοκρατορίας. Και σε αυτή την περίπτωση το status των νησιών του Αιγαίου παραμένει απροσδιόριστο.

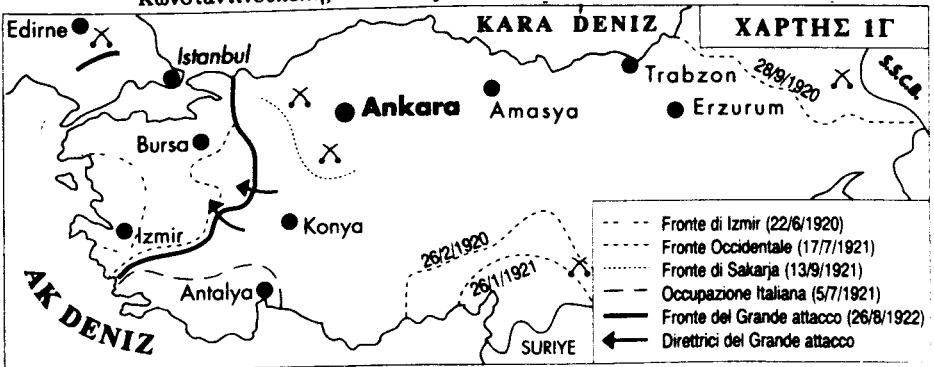
Μετάφραση από τα ιταλικά: Δημήτρης Δεληολάνης

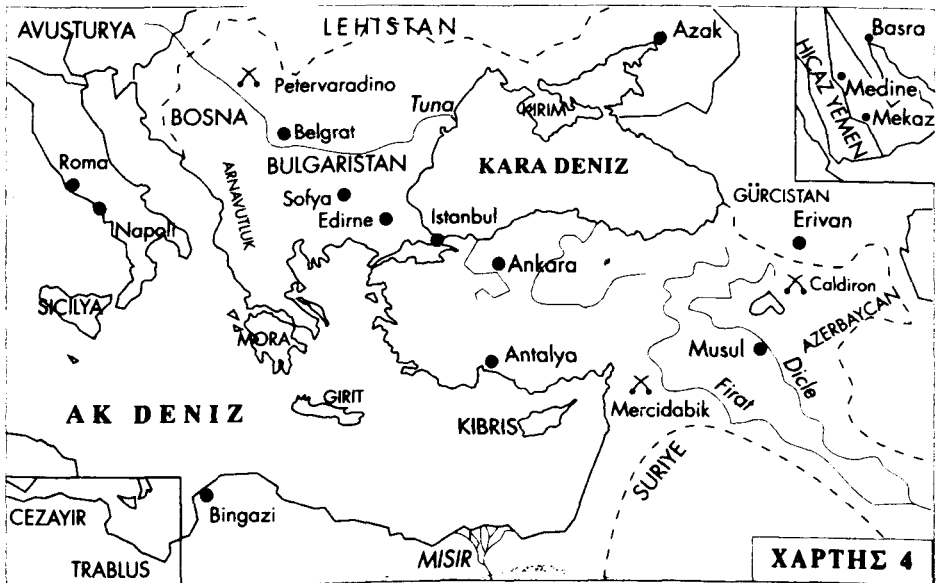
Χιτιτίτες, Φρύγες και Λυδοί στη Μικρά Ασία, A. Deliorman, Tarih, Lise I, Κωνσταντινούπολη, Bayrak 1992, σελ. 43.

Το Κράτος των Σελτζούκων στη Μικρά Ασία, F. Sümer και άλλοι, Liseler için tarih I, Κωνσταντινούπολη, Ders Kitapları Anonim Sirketi, 1992, σελ. 228.

Τα μέτωπα του απελευθερωτικού πολέμου, Ş. Kalaycı, Likokullards atatürçülük, Κωνσταντινούπολη, Servet, σελ. 30.

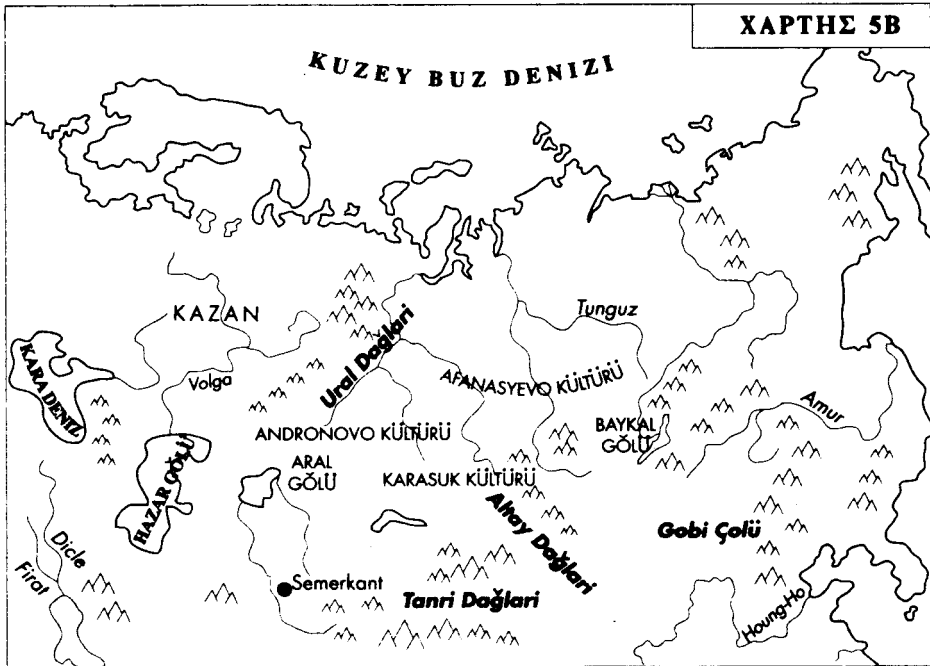
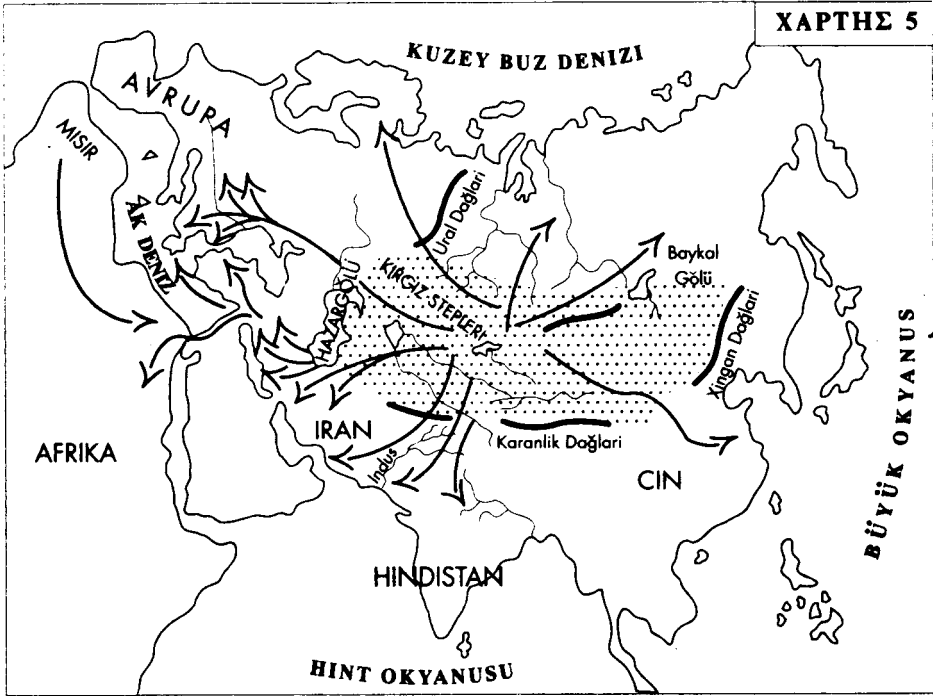
Η Οθωμανική Αυτοκρατορία υπό τη βασιλεία του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς. Ν. Aksit, *Tarih, Lise III*, Κωνσταντινούπολη, Remzi Kitabevi, 1971, σελ. 43.

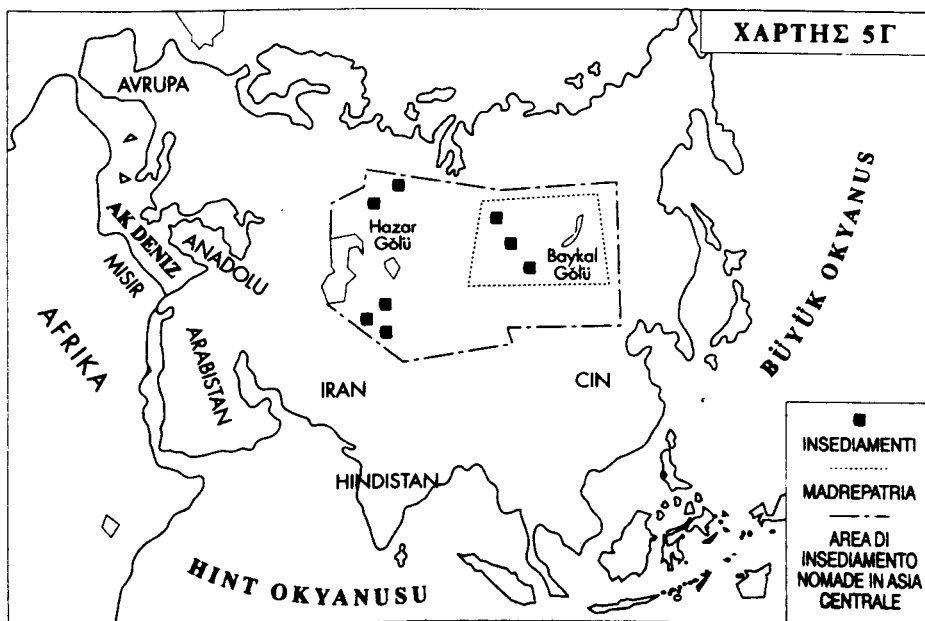

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία μετά το θάνατο του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς. Α. Deliorman, *Tarih, Lise II*. Κωνσταντινούπολη, Bayrak, 1993, σελ. 57.

Οθωμανικά σύνορα (18ος-19ος αιώνας), εδάφη που έχασε η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τη διάρκεια της παρακμής, Μ.Α. Κόγμεν και άλλοι, *Tarih, Lise III*, Κωνσταντινούπολη, Ülke Yay, 1990, σελ. 148. (ΧΑΡΤ. 2).

Το οθωμανικό κράτος στην περίοδο του Μωάμεθ του Πορθητή 1481, Μ.Α. Κόγμεν και άλλοι, *Tarih, Lise II*, Κωνσταντινούπολη, Ülke Yay, 1990, σελ. 208. (ΧΑΡΤ. 3).

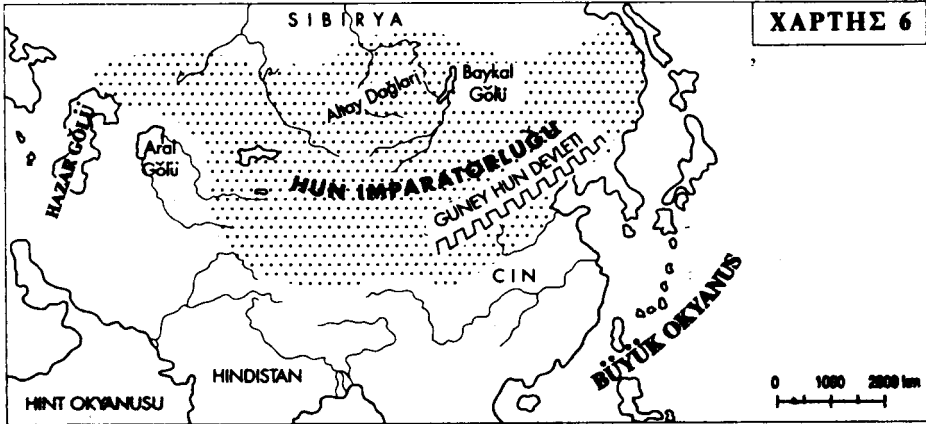

Οι χώροι αρχικής εγκατάστασης των Τούρκων στην Κεντρική Ασία. F. Sümer, Y. Turhal, *Tarih, Lise I*, Κωνσταντινούπολη, Ders Kitapları Anonim Şirketi, 1986, σελ. 21.

Οι μεταναστεύσεις στην Κεντρική Ασία, Ανωόμου, *Likokullar için sosyal bilgiler 4*, Κωνσταντινούπολη, Εκδόσεις Εθνικής Παιδείας 1992, σελ. 160. (ΧΑΡΤ. 5).

Οι πρώτες πολιτισμικές εγκαταστάσεις στη μητέρα πατρίδα, A. Deliorman, *Tarih, Lise I*, Κωνσταντινούπολη, Bayrak, 1992, σελ. 23. (ΧΑΡΤ. 5B).

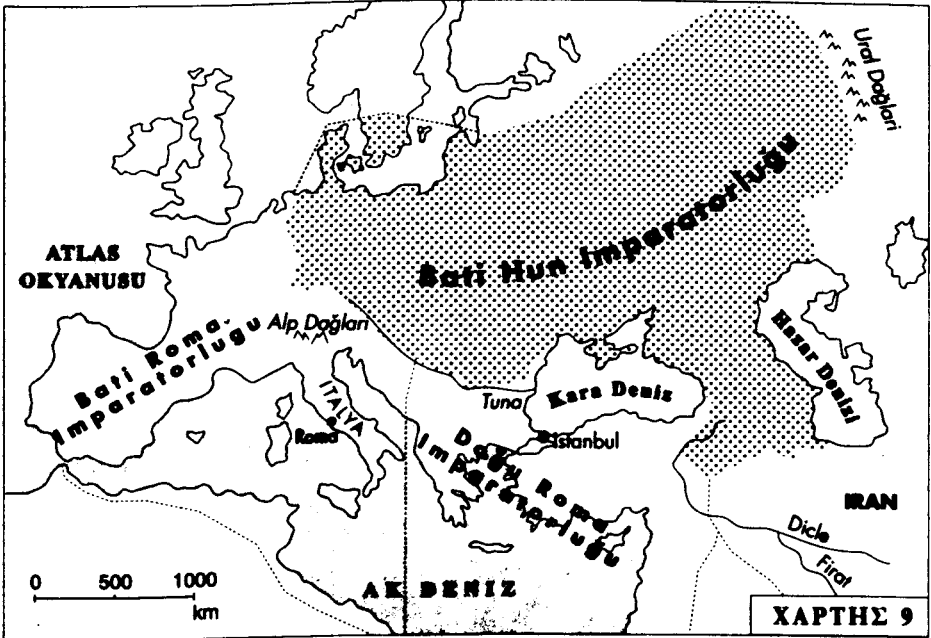
Η τουρκική αυτοκρατορία των Ούνων, F. Sanir και άλλοι, *Ilkokullar için sosyal bilgiler*, 4, Κωνσταντινούπολη, Εκδόσεις Εθν. Παιδείας, 1989, σελ. 201.

Η αυτοκρατορία του Ταμερλάνου, N. Aksit, *Tarih, Lise II*, Κωνσταντινούπολη, Remzi Kitabevi, χωρίς ημερομηνία, σελ. 181.

Η μουσουλμανική αυτοκρατορία, N. Aksit, *Tarih, Lise II*, Κωνσταντινούπολη, Remzi Kitabevi, γ. ημ. έκδ., σελ. 58.

Η δυτική αυτοκρατορία της Δύσης, Ανωνύμου, *Likokullar için sosyal bilgiler*, Κωνσταντινούπολη, Εκδ. Εθν. Παιδείας, 1992, σελ. 163.